

NA TEMELJIMA GEOGRAFIJE – I: PROSTOR (U POLITICI)*

RADOVAN PAVIĆ

U ovom izrazito političko-geografskom prilogu autor razmatra problem prostora koji je uz raščlambu pitanja geografskog položaja/prostornih odnosa – u samim temeljima geografije. Posebno se analiziraju pitanja definicije prostora, zatim pitanje njegove veličine i teritorijalizacije (oprostorenja) političkog u kontekstu globalnog okruženja, nadalje uloga prostora u klasnom kontekstu, pitanje prividne dovoljnosti, a zapravo nedovoljnosti prostora na globusu, uvodi se pojam logike prostora, zatim dovodi u vezu moć/nemoć država u svezi sa širenjem i sužavanjem osvojenog prostora (Turska), ukazuje se na periodizaciju svjetske povijesti (teritorijalizirana i kapitalizirana faza), manipulacije u svezi sa „zaboravljanjem“ važnosti prostora, ukazuje na činjenicu da je iz Domovinskog rata Hrvatska izašla kao teritorijalni gubitnik, kao i uloga prostora u podmetanjima da je u Hrvatskoj bio samo građanski rat, a posebno se analiziraju pitanja životnog prostora Izraela i Bošnjaka, i slično.

PRISTUP. Očito je da društvena zbilja može biti utemeljena u više izrazitih raznolikosti među kojima i prostorna stvarnost nalazi svoje mjesto. A to znači: ako je u pitanju veza onog geografskog (*gea*) i političkog (*polis*) – da je zapravo riječ o geopolitici. U bavljenju ovim pitanjima geografi su u izrazitoj prednosti, jer: uloga prostora nikako se ne može zaobići, i zatim – nitko drugi se tim pitanjima ne bavi, geografi su, dakle, bez konkurencije, pri čemu se odmah postavlja i pitanje: zašto se time geografi ne bave više i uspješnije, ili se time ne bave uopće? Odgovor je na to pitanje potpisanom poznat, ali ga ne želi izreći... A riječ je o najgeografskijim temama uopće: o prostoru kao takvom i

njegovom položaju, o prostornim odnosima i interakciji prostora i zbiljnosti.

DEFINICIJA PROSTORA - svodi se obično na filozofska tumačenja koja potpisanom baš i nisu posve dostupna, ali koja se najčešće svode na umovanja (koja su, istina, mudra, ali i bez odgovora i ne pogađaju stvarnost). Zato će dostajati ona najjednostavnija: prostor je osnovno svojstvo svake predmetnosti, svaka stvar – da bi postojala – mora zauzimati neki prostor, on je svojstvo i znak protežnosti, osnovni medij i uvjet postojanja, bez prostora svijet jednostavno nije moguć, u *neprostoru* ništa nije moguće, prostor je apsolut koji nema svoju suprotnost, „neprostor“ ne postoji.

* Jedan rad pod naslovom: „Teritorijalizacija političkog – logika prostora i uloga teritorija u politici“ – potpisani je objavio još 1987. god.

DJELOVANJE PROSTORA: čim postoji, prostor mora imati neku funkciju, mora nekako djelovati i utjecati. Iako potpisani ne zna definirati prostor, ipak jasno uviđa: prostor je činjenica koja djeluje s određenim *sadržajima*, zatim svojim *položajem*, ima neku *funkciju/ulogu* u svezi spomenutih sadržaja i položaja i sudjeluje u *prostornim odnosima*.

Kada je riječ o djelovanju prostora, onda se postavlja jedno temeljno pitanje: kako prostor s gore navedenim karakteristikama djeluje na stvarnost i kako ta stvarnost djeluje na prostor? Pri tome je korisno citirat jednog negeografa, što samo pridonosi geografskoj uvjerljivosti: tako za I. Zidića (istaknuti povjesničar umjetnosti) prostor nije tek puka prazna posuda zbivanja u kojoj nešto biva i nešto se zbiva, nego taj prostor na ta zbivanja utječe i djeluje – uvijek sa zrnim soli i primjereno vremenu i bez ikakvog geografskog determinizma, dakle, bez nekog odlučujućeg i presudnog utjecaja, nego samo kao jedan od čimbenika, ali onih nezaobilaznih. Ignoriranje prostornih čimbenika stvar je neznanja i nerazumijevanja složene stvarnosti i nikako ne slijedi iz „nevažnosti“ samog prostora. Poseban su problem pri tome pretenciozne neznalice: njihovi su stavovi obično najtvrdi, njih je najteže u bilo što uvjeriti, i – ako su na položaju – ti i takvi su najopasniji.

Pri svemu tome prostor djeluje na više načina: svojim životnim, navlastito gospodarskim mogućnostima, ali isto tako i *nedostatkom tih mogućnosti*, zatim, djeluje svojim položajem i veličinom. Ovo je potonje posebno važno jer može implicirati neku veličinu (stvarno ili izmišljenu) neke nacije – tako će Rusi uvijek biti „velika“ nacija, a Luksemburžani to neće biti nikada. Nadalje, veličina prostora djeluje na mentalitet naroda: tako je „široka slavenska duša“ moguća

jedino tamo gdje se pogled između Polesja i Urala, između Volge i Xiniyanga ne zadržava nigdje, ili gdje pogled s obale mora seže do nakraj svijeta – more zove da se bude građanin svijeta, zatvoreno kopno je pretpostavka ograničenosti, koja je moguća u Alpama, gdje bliski gorski niz zatvara i zadržava pogled na malim udaljenostima.

VELIČINA PROSTORA. Osim značenja prostora kao takvog i njegovog položaja (lokacija – prostorni odnosi) važna je i veličina/protežnost prostora u svezi s opstojanjem državnosti, koju (pre)veliki prostori mogu dovesti u pitanje – naime, neke povijesne političke tvorevine jednostavno su bile prevelike i preraznolike u odnosu na snagu centralne vlasti, što je po prirodi stvari vodilo raspadu (Rim, Mongoli, britanski i španjolski kolonijalni imperij, osmanlijski sultanat). Pri tome je u procesu raspada (pre)velikih imperija djelovala sinergija u kojoj je pored čimbenika veličine djelovalo i postojanje posebnih regionalnih političkih volja (ustanovljenih na etničkoj osnovi i različitostima), što preslaba centralna vlast iznutra nije mogla kontrolirati, dok su osvajalačka osporavanja izvana bila prepreka za djelotvornu obranu prevelikih prostora i predugih granica. Zbog svih tih razloga, (pre)veliki se osvajalački imperiji raspadaju – preostaju još samo Ruska Federacija i Kina: oko 17 mil. km² i preko 9,5 mil. km² (sa Sibirom, Xiniyangom, Tibetom), unutrašnjost Australije, koji se kao veliki teritoriji jedino mogu održati u uvjetima demografske pustoši osvojenog, nepostojanja velikih konkurentskih etnikuma, kao i posljedično – nepostojanja regionalnih političkih volja koje bi tražile posebne državnosti. Zato treba uvažiti promjene u ulozi veličine teritorija: najprije ona je glavni pokazatelj uspješnosti neke države i čimbenik snage, da bi kasnije bila činilac slabljenja i raspa-

da, i da bi – u konačnici – danas opet bila čimbenik snage raspoložuci gospodarskim potencijalima i posebice *rezervom životnog prostora*, što znači da je veličina prostora i opet na strani današnjih prilika, a pogotovo perspektive: dakle, neki su se prostori pokazali jednostavno prevelikima za djelotvornu kontrolu (naročito to dolazi do izražaja u osmanlijskom sultanatu), jezična kompaktnost/istost s kolonijalnom maticom nije mogla nadvladati nove jezgre državnosti, sve je, jednostavno, bilo preveliko, jedino su se u svojoj prostornoj veličini sačuvali oni čiji prostor ne sadrži odgovarajuće političke/politogenetske i etničke osporavatelje, a upravo su oni ključ promjena i razvitka koji djeluje i tamo gdje u pitanju nisu veliki teritoriji (Čehoslovačka, Jugoslavija).

SAŽIMANJE PROSTORA. Međutim, valja uglaviti da pojam veličine teritorija nije stalan: on se bitno promijenio u skladu s tehničkim mogućnostima komunikacija. Naime, u novim uvjetima izgleda kao da se prostor „smanjio“, kao da su se daleke udaljenosti „približile“, drugim riječima – došlo je do svojevrsnog „sažimanja prostora“, što se drastično izrazilo u globalnoj geostrategiji tj. – kada se izloženost/zaštićenost ciljeva više ne izražava dužinskim, nego vremenskim jedinicama, što znači: neki cilj više nije udaljen 5000 km, nego samo onoliko minuta koliko je raketnom arsenalu potrebno da prevale spomenutu udaljenost: dakle, prostorna/dubinska/veličinska kategorija zamijenjena je onom vremenskom.

PROSTOR I TAMPONSKE ZONE. Njihova je funkcija bitno utemeljena u dvije osnovne geografske osobine: prostornosti i položajnosti, pri čemu sama veličina prostora ne mora imati nikakvu važnu ulogu (afganistanska provincija Wakhan između povijesnog ruskog i britanskog interesnog područja).

VRIJEDNOST PROSTORA MAKAR I BEZ SADRŽAJA. Međutim, prostor djeluje ne samo svojim pozitivnim sadržajima, nego i onda kada takvih sadržaja nema, ili su oskudni, što se odjednom pokazuje kao golem prednost. Tako posebnu potencijalnu vrijednost imaju oni prostori u kojima danas „nema ničega“ i koji nisu valorizirani, i tek su prostorna rezerva, što je ujedno i njihova glavna prednost. Tako dijelovi Sahare ne pružaju danas nikakve mogućnosti, ali su oni rezerva i gospodarskih mogućnosti, i životnog prostora, zbog buduće solarne energije. Isto tako, u turizmu, potencijalno je najvredniji onaj prostor u kojem isto tako „nema ničega“, ali je on vrijedan kao izvorni i nedirnuti prostor.

TEMELJNI POJMOVI. Da bismo se približili potpunijem razumijevanju stvari, potrebne su definicije nekih pojmova. Tako – **oprostorenje/teritorijalizacija** političkog znači promatranje i shvaćanje pojava i procesa u svezi s ulogom i utjecajem prostora – tu se ubraja politika *okruženja*, uloga *tamponskih zona*, *planiranje funkcija* u prostoru (ovisno i u skladu s tim prostorom), to su prostorni planovi kojima treba gospodarske i političke ciljeve dovesti u sklad s osobinama prostora i širim prostornim odnosima. Pitanje oprostorenja naročito je važno kada su shvaćanja i rješenja pojedinih problema u neskladu s prostornim osobinama i odnosima: dobar primjer za to pruža prijedlog I. Škrabala o rješenju hrvatsko-slovenskog graničnog prijevora na moru putem dvovlašća. Uvidom u tekst, iako je on u biti samo humanistička *cukervaservodica* i *šećerlema* – moguće je taj tekst potpisati kao prihvatljiv i u duhu i na razini ideje i pristupa. Ali, to nije sve i ne može biti sve, jer onda dolazi *trenutak istine*, a taj se sastoji u tome da se prijedlog oprostori, dakle prikaže u svojim

realnim prostornim odnosima, da se prikaže zemljovidom, koji zapravo jedini pokazuju što je što i koja je bit stvari. Zato treba naglasiti: Škrabalov prijedlog, koji tako dobro zvuči u tekstu, pada na testu oprostorenja.

TERITORIJALIZACIJA POLITIČKOG također govori o tome da se neka politika ostvaruje i oživotvoruje tek i jedino u slučaju ako je adekvatno teritorijalizirana, dakle ako zauzima određeni prostorni položaj. U tom smislu, treba posebno istaknuti pojavu i ulogu hladnoratovskog *globalnog okruženja*. Politika okruženja prvenstveno jest politika i geostrateška doktrina, ali, ona se ostvaruje samo i jedino tek u uvjetima odgovarajuće teritorijalizacije, tj. mora biti u skladu s određenim prostornim položajem. U vrijeme Hladnog rata, najvažnije je zapadnjačko globalno okruženje u zoni Rimlanda, koja okružuje središnji komunistički Heartland, a to znači da se ta politika može ostvariti samo teritorijalnim poklapanjem vojnih blokova Zapada s Rimlandom i nikako drugačije. Moguće je, dakako, da i niz drugih država izvan Rimlanda također izričito dijeli ideju antikomunizma/antisovjetizma, ali – ako te države nisu adekvatno locirane – one u okruženju ne mogu sudjelovati i nisu čimbenik tog okruženja bez obzira na njihovu vanjskopolitičku i prozapadnjačku orijentaciju, dakle, samo se određenim oprostorenjem mogu postići neki politički ciljevi.

Isto tako, čimbenik teritorijalizacije bio je važan i u slučaju pokreta nesvrstanosti. I nesvrstanost je politika, ali određeni vidovi te političnosti naročito dolaze do izražaja tek onda kada je u pitanju specifična lokacija pojedinih nesvrstanih država: tako su posebno važni prekidi u spomenutom okruženju (kojeg inače čine zapadnjački vojni blokovi) i to na mjestu Jugoslavije i Indije. Sve su nesvrstane države, razumljivo, ima-

le u pokretu nesvrstanosti svoje značenje, ali je uloga Jugoslavije i Indije bila posebno naglašena upravo zbog funkcije prekida okruženja ovisno o njihovim specifičnim lokacijama. Isto tako, ideja denuklearizacije je vrlo široka i sveobuhvatna politička ideja, međutim, u regionalnom kontekstu, ona se opet može ostvariti, samo u uvjetima adekvatnog oprostorenja. Tako je u Europi ta ideja bila smisljena samo onda ako je točno locirana u granični prostor Istočne i Zapadne Njemačke, i to u dva pojasa, svaki od 150 km širine, kao sigurnosna zona u mogućoj taktičkoj uporabi nuklearnog oružja. Bez takvog oprostorenja, ideja denuklearizacije u Europi, pusta je i nerealna priča.

Međutim, pojedini vidovi okruženja ne samo da ne nestaju s prestankom Hladnog rata, nego nastaju i neki novi. Iako oni nemaju tako široko europsko značenje, moraju biti spomenuti: u interpretaciji i slovenskih i srbijanskih ekstremista, Hrvatsku treba stijesniti u geopolitičko okruženje između Slovenije i Srbije i nametati joj granične probleme s dvaju rubova, dakle i u Savudrijskoj vali, i u Hrvatskom Podunavlju.

I na kraju – sve to govori i upućuje na određenu **logiku prostora**. Ona ukazuje na to da neke pojave i procesi moraju biti baš takvi kakvi jesu i to zato jer sadržaj prostora i njegov položaj nameću određene funkcije kao životna rješenja. Tako položaj hrvatskih zemalja u odnosu na Osmanlije mora rezultirati definicijom Hrvatske: antemurale christianitatis i funkcijom Vojne krajine.

VAŽNOST PROSTORA, ALI I SVJESNO ZABORAVLJANJE TE VAŽNOSTI. Razumljivo je da se u raščlambi pitanja o prostoru uvijek ističe njegova važnost. Međutim, mogući su i drugačiji slučajevi, kada se zbog određenih političkih interesa važnost prostora prešućuje, odnosno pitanje samog prostora

uopće i ne spominje. Tako je srbijanski *građanin* Tadić (ne kao predsjednik Srbije Tadić) u neslužbenom posjetu Ovčari (2010.) govorio o mnogo toga (svaka čast!), ali, nije niti jednom riječju spomenuo da Srbija drži pod svojom vojnom, policijskom i upravnom okupacijom (a također i okupacijom pučana) dijelove Hrvatskog Podunavlja. Niti na hrvatskoj strani taj problem nije istaknut (jer u odnosu na Srbiju ne bi bilo zgodno isticati njezin status okupatora), jedino ga je u tri novinska retka spomenuo Gjenero u Vjesniku. Riječ je, dakle, očito o izostavljanju i zataškavanju tog pitanja, ali i tu se ne smije zavaravati: nije to učinjeno zato jer je taj prostor nevažan, nego upravo obratno: on je morao biti prešućen i „zaboravljen“ upravo zbog svoje izuzetne međunarodne političke i geopolitičke važnosti, što slijedi iz činjenice da Srbija danas i dalje (2011. god.) okupira dijelove hrvatske države (i NATO-a, !). Ali, svijest o značenju tog prostora u Hrvatskoj zapravo jedva da i postoji, što vrijedi i za pučane, ali i za političku elitu. Zato je Račan u doba dok je bio predsjednik Vlade, mogao u Savudrijskoj vali prepustiti Sloveniji i međunarodnoj zajednici dijelove hrvatskog prostora, a Crnoj Gori omogućiti dvovlašće u hrvatskim vodama uz hrvatsko kopno na Prevlaci. Sve to, baš kao niti Ustav R. Hrvatske nije moglo spriječiti Račana da otuđuje hrvatski suverenitet.

DOVOLJNOST I NEDOVOLJNOST ŽIVOTNOG PROSTORA (LEBENSRAUM). Kada je riječ o prostoru, onda je jedno od najvažnijih i najtežih pitanje: ima li za svakoga dovoljno životnog prostora, koji je i osnova državnosti i današnje opstojnosti i budućnosti nekog etnikuma (rezervni Lebensraum). Stvari su tu toliko jasne i poznate da je dovoljna jedna ili dvije rečenice: ratovi se uvijek vode zbog dvaju razloga – zbog životnog prostora i

specifičnih lokacija. I zbog toga, zanimat će nas neki drugi slučajevi koji jasno pokazuju da prostora zapravo nema dovoljno, ako bi bila riječ o pravednom društvu.

NJEMAČKA GEOPOLITIKA. Još relativno nedavni i svakako najuvjerljiviji i posljednji grandiozni primjer uloge prostora kao izravnog Lebensrauma maksimalno je izražen u doktrini njemačke/nacionalističke geopolitike. No taj je aspekt dovoljno poznat i zato o svemu ne treba duljiti. Stoga će na ovome mjestu dostajati slijedeće: rješenje njemačkog pitanja – koje se vuče još od druge polovice 19. st. (a svodi se na uvrštavanje Njemačke među velevlasti) – osvajanje Lebensrauma ključna je činjenica u razumijevanju razvoja Njemačke. Osvajanje prostora smatra se panacejom za sve njemačke probleme, a kasniji se nacistički „novi poredak“ također utemeljuje i na prostoru. Samo dovoljno veliki Lebensraum (i njegova rezerva) može riješiti njemački problem, prostor u njemačkoj geopolitici poprima mitske razmjere što je sve razumljivo, jer je još uvijek riječ teritorijaliziranoj, a ne kapitaliziranoj fazi svjetske povijesti, dakle o razdoblju kada je prostor trebalo najprije osvojiti (i to vojno) i podvrgnuti i zatim privesti svrsi za razliku od suvremenog razdoblja u kojem se podvrgavanje vrši putem prodora kapitala, dakle bez nužne teritorijalne sastavnice (o svemu više – nešto kasnije). Za Njemačku – njezin je životni prostor (kao i njegova rezerva) ležao na istoku i jugoistoku: sjever je neprivaćan, a zapad nedohvatan, jer tu su važni i apsolutni brojevi i relativna gustoća, stare i snažne državnosti, dok je istok u svemu nerazvijen, a demografski zapravo „prazan“.

PROSTOR I KLASNO STANOVANJE – OPREKA BOGATIH I SIROMAŠNIH. Ako se

pođe sa stajališta da „prostora ima dovoljno“, odmah se nameću neke nužne korekcije: **da**, prostora ima dovoljno, **ali** (opet onaj čuveni – „ali“...) tog prostora ima dovoljno samo ako su neki zgurani u nebudere i žive u uvjetima bez ikakvog dodira s prirodnim ambijentom, a drugi imaju obiteljske kuće s vrtom. I što sada? Svi imaju jednako pravo na pravedno stanovanje, a ne samo bogati, što znači: pretvorite onda sav nebuderski Zagreb u individualne gradnje s vrtom (čemu treba dodati i glavne ceste i odvojke) i jasno će se pokazati da će se Zagreb prostorno približiti Karlovcu i Sisku, dakle, u *pravednom stanovanju prostora nema dovoljno*, a isto vrijedi i za Pariz, Shanghai... i druge. U slučaju, dakle, pravednog ostvarivanja društva, prostora nema dovoljno, i od oskudice prostora nas čuvaju samo nepravedni klasni odnosi. Pri tome treba spomenuti još jednu geografski zanimljivu činjenicu: naime, razlikama bogataškog i siromaškog stanovanja, određeni se društveni odnosi upisuju u prostor kao posebni tip (urbanog) pejzaža.

IZRAEL – DRŽAVA, PALESTINCI I ŽIVOTNI PROSTOR. Kada se govori o tom kompleksu, treba odmah naglasiti dvoje: *prvo*, da su se Židovi uspostavili u povijesti kao subjekt tek onda kada su osvojili vlastiti teritorij kao životni prostor i na njemu organizirali državu, a posve isto vrijedit će i za Palestince koji za svoju državu najprije moraju definirati neki životni prostor. U svojoj osnovi on zapravo već postoji, ali mu granice nisu određene. I – *drugo* – da je u slučaju Izraela riječ o pravom „bliskoistočnom Balkanu“ u malom, s izuzetnom koncentracijom niza problema: naslijeđeni sukob jednih koji stječu i drugih koji gube zemlju (a sve u kontekstu Lebensrauma), problema multi-kulti odnosa i Izraela kao nacionalne države Židova, stalnog useljavanja Židova, problema vode, povrat-

ka prognanika, granica, Jeruzalema kao glavnog grada, okruženja Izraela ekstremistima u Libanonu i Gazi, nova nearapska prijateljica (Iran), unutrašnje političke podjele u Izraelu (za dvije države ili jedno židovsko-palestinsku državu od Mediterana do Jordana), viši prirodni prirast izraelskih Palestinaca od Židova – a sve je to dosta i previše za jedan tako mali prostor od 20 991 km² (što približno odgovara teritoriju Slovenije – 20 273 km² i sa čak 7 645 500 stanovnika.

U takvim prilikama Izrael je zahvalna tema za različita geopolitička razmatranja, pri čemu je pitanje ne samo današnjeg, nego još više budućeg Lebensrauma na prvome mjestu (uz pitanje vode, dakako). Zato odmah treba istaknuti: Izrael ima prirodni prirast od 2,2% i relativnu gustoću od preko 377 st./km² (!), 2010. god. (i to u uvjetima u kojima je oko polovice države pustinja), a tome treba dodati i broj godina u kojem će stanovništvo Izraela (uz postojeći prirodni prirast) biti podvostručeno, dakle iznositi 15 291 000 stan. i to za nešto više od 30-ak godina.

Kod svakog odgovornog izraelskog političara i znalca (a takvi Židovi neprijeporno jesu) navedeni brojevi očito moraju izazvati egzistencijalnu paniku – ta u pitanju je i sadašnji, a još više budući Lebensraum. A to sve skupa znači: ne povući se s Golana (zbog vode) i naseljavanjem postupno zauzimati ne samo prostor istočnog Jeruzalema, nego i palestinske Zapadne obale i to koliko je god više moguće. I zato su iluzorni svi pokušaji da se spriječi izraelski prodor naseljavanjem prema istoku, tj. prema rijeci Jordanu. Izrael traži **rezervu životnog prostora**, i to je bit njegove bliskoistočne politike, u kojoj nema i ne može biti dogovora: o Lebensraumu se, naime, ne pregovara, tu može djelovati samo dvoje: *prvo*, da Izrael

konačno sam odredi granice svog željenog teritorija, ili *drugo* da ga na ograničenje širenja prema istoku spriječi neki oblik sile (koje i tko će je primijeniti otvoreno je, ali i sporedno pitanje). Zato su sve te mirovne konferencije, svi ti sporazumi, svi moratoriji naseljavanje – posve iluzorni i zapravo bespredmetni. Izrael će tjerati svoje dokle god to bude mogao, uloga, dakle, teritorija, i to u obliku Lebensrauma, u politici Izraela jest, i ostat će ključnim političkim interesom. U tom smislu, treba promotriti neka rješenja u kontekstu palestinske državnosti. Naime, postoji teza da se problem može riješiti svojevrsnom razmjenom, i to u smislu *diplomatske trgovine* kojom bi se razmijenio „**teritorij za mir**“, tj. Izrael bi prepustio Palestincima Zapadnu obalu (ili barem jedan njezin dio), a zauzvrat bi dobio garanciju mira i priznanje od Palestinaca i čitavog arapskog svijeta.

Ova je teza kao oblik diplomatske trgovine važna, jer i ona ističe ulogu teritorija/prostora, i to u okviru čiste geopolitičnosti, tj. teritorij, i to ne kao obična nego geopolitička prostorna činjenica, razmjenjuje se za mir kao jedan društveni odnos.

Imajući to u vidu, sada bi svima morao biti jasan razlog izraelskih osvajanja u prošlosti: u arapskom okruženju i na arapskom tlu Izrael nije imao ništa, baš ništa, što bi ponudio u bilo kakvoj diplomatskoj trgovini ili nekom drugom obliku rješenja – morao je, dakle, osvajati teritorije, da bi ga onda kasnije vraćao za stjecanje mira: nije lijepo, ali je geopolitički zakonito i razumljivo, a u ovom slučaju samo je to od određene važnosti. A da bi zadržao neke palestinske teritorije, Židovi ih moraju naseliti, tj. zauzeti prostor s vlastitom naseljenošću, jer je to danas jedini način da se određeni prostori zadrže (dakle, uspostavljanjem demograf-

ske većine). I tu valja podsjetiti na iskustvo SSSR-a: on je izgubio i tri baltičke republike, Kavkaz i dio centralne Azije, i to zato jer u tim prostorima nije uspio ostvariti etničku većinu, dakle ti su izgubljeni prostori logično pripali staroj etničkoj većini u uvjetima postojanja vlastitih unutrašnjih politogenetskih snaga. Izrael zato ide putem ostvarivanja vlastite naseljenosti (makar i ne posve na razini etničke većine, ali ipak uz znatnu postotnu zastupljenost), koja će onemogućiti da se Židove iz novonaseljenih prostora iseli, što bi značilo: pa zar opet novi progon Židova, što, dakako, nije moguće. Navedeni nezaustavljivi proces naseljavanja danas je važan i zato jer je prošlo vrijeme izraelskih teritorijalnih osvajanja – ona danas više nisu moguća, preostaje, dakle, samo demografsko osvajanje prostora. I ono je od strane Izraela nezaustavljivo i zato se svi međunarodni čimbenici (pa i oni najmoćniji) moraju riješiti iluzija: naime, postojat će palestinska država, ali na znatno smanjenom teritoriju Zapadne obale i to iz dvaju razloga: Izrael mora povećati svoj Lebensraum i dubinu bojišta, koja – uzimajući u obzir granice iz 1967. – mjestimično iznosi samo oko 15 do 16 km. I zaista – granice iz 1967. god. nisu sigurne i lako obranjive, iako bi takav način rasprave zapravo trebao biti bespredmetan i to zato jer među priznatim državama – i uz međunarodna jamstva – pojam „neobranjivih granica“ ne bi smio postojati. Ali, nikada se ne zna i to je razlog da se taj izraelsko-palestinsko-libanonsko-sirijski prostor može nazvati „bliskoistočnim Balkanom“ – dakle, neće biti pravednog rješenja: palestinske izbjeglice/prognanici neće se moći vratiti na svoja stara vlastita ognjišta, granice će biti različite od onih iz 1967. god., idealno rješenje po kojemu bi Jeruzalem bio zajednički glavni grad i Izraela i Palestine – nije mogu-

će. Sve u svemu – ima povijesnih nepravdi koje su nepopravljive: agresija se, ipak, isplati, nasilna se promjena etničkog sastava ipak prihvaća, a to je sve baš isto kao i u Bosni i Hercegovini.

Svi ovi primjeri jasno pokazuju da se o dovoljnosti prostora teško može govoriti u nekim regionalnim razmjerima. A isto vrijedi i za globalne odnose: tako je prazan Antarktik, prazna je Amazonija, prazan je Sibir, prazni su Xinjiang i Tibet, prazna je Mongolija, prazno je i svjetsko more (za ploveće gradove), ali, neki su od tih navedenih prostora izuzetno nepovoljni za masovno naseljavanje, uz što postoji i ono drugo, tj. istina je da su Sibir, Antarktik, Amazonija, sjeverna Kanada, unutrašnjost Australije, Sahara, itd. – prazni, ali ih države/vlasnici ne žele staviti na raspolaganje drugima za rješavanje njihovih demografskih problema. Ti su prostori, dakle, *politički blokirani*, što govori o ograničenosti Lebensrauma u globalnim razmjerima. Zato mora biti jasno da ni Xinjiang, niti Tibet ne mogu postati posebne države, jer su oni za Kinu rezerva životnog prostora. I za Rusku Federaciju dalekoistočni Sibir također je rezerva životnog prostora. A to će se pitanje očito jednom postaviti i u budućnosti – jer je teško prihvatiti i održavati trajni mir u prostoru gdje se izravno dodiruju prazni Sibir i gusto (i sve gušće) naseljena Prava Kina.

Sve u svemu, izgleda, da prostora ipak nema dovoljno, a pogotovo nema dovoljno onog kvalitetnog Lebensrauma, koji bi u pravednom društvu svima morao biti podjednako dostupan.

USPJEŠNOST/NEUSPJEŠNOST DRŽAVE/TERITORIJI I RAT. Razmatranja u ovom kontekstu toliko su jednostavna i jasna da se sve može apsolvirati sa svega nekoliko rečenica. Uspješnost države cijeni se po ši-

renju njezinog teritorija, što je vrijedilo naročito nekada, gubitak teritorija znači očiti neuspjeh, praktički svi ratovi vode se zbog novih prostora (i specifičnih zemljopisnih lokacija), svaki mir obično završava velikim teritorijalnim pospremanjem, pobjednici se nagrađuju, poraženi gube teritorije. Pri tome je posebno važna činjenica o kažnjavanju putem teritorija. Poslije malih i velikih ratova zapravo nikad nema plaćanja ratne štete, ali zato postoji kažnjavanje gubitkom prostora. Takav je slučaj i Austro-Ugarske i Turske i Njemačke. Gubitak teritorija za državu znači njezin maksimalni neuspjeh, što dobro izražava konstatacija predsjednika Putina kako je raspad SSSR-a „...najveća geopolitička katastrofa 20. st.“ Pri tome je jasno da Putinu/SSSR/Ruskoj Federaciji nije problem što su izgubljeni Kazasi, Estonci ili Gruzini, nego što je izgubljeno oko 5 000 000 km² prostora – i to je to! I time bi se ovo poglavlje moglo završiti, ali ne u potpunosti, i to zato jer postoje (na Balkanu i njegovim rubovima – a gdje bi drugdje?) primjeri koji pokazuju da agresor (koji je *nota bene*, izgubio rat), bude nagrađen teritorijem. A to vrijedi za srpstvo i Srbiju: srpstvo u BiH je nagrađeno (č)etnički očišćeno državom u državi i to daleko iznad postotnog učešća Srba u BiH (49% teritorija BiH za oko 31% Srba u BiH 1991. god.), dok je u našem Domovinskom ratu Srbija izašla kao teritorijalni pobjednik: stekla je hrvatski državni teritorij na lijevoj obali Dunava, kao i neke otoke u Dunavu, i teško je vjerovati da će to biti vraćeno. Zato treba jasno reći: Hrvatska je iz Domovinskog rata izašla kao teritorijalni gubitnik.

PROSTOR KAO KRITERIJ U PERIODIZACIJI SVJETSKE POVJESTI. Da je prostor oduvijek imao važnu ulogu u povijesti međunarodnih odnosa, više je nego jasno. Ali, unatoč tome, neki vidovi mogu biti posebno zani-

mljivi – zato naglašavamo: za periodizaciju svjetske povijesti mogu poslužiti vrlo različiti kriteriji, pri čemu i onaj prostorni ima svoje mjesto, dakle: promatrajući svjetsku povijest, i to onako – grosso modo – na jedan posve novi, pojednostavljeni, ali zato nipošto površan ili pogrešan način – moguće je utvrditi dvije razvojne faze pri čemu prostor kao kriterij igra bitnu ulogu. Prva je faza dugotrajnija i zapravo je već posve apsolvirana (u osnovi još od Prvog svjetskog rata, a naročito u drugoj polovici 20. st.), druga faza traje danas i ima osiguranu budućnost, a razmeđa je tih dviju faza druga polovica 20. st. Te su dvije faze slijedeće: prva je ona *teritorijalizirana*, a druga je ona *kapitalizirana* faza. Riječ je zapravo o različitim razdobljima utemeljenim bilo na pokušajima, bilo na ostvarenom vladalaštvu, i to u širim globalnim ili regionalni okvirima, ili pak na vladavini kapitala. Naime, da bi se vladalo, u toj prvoj teritorijaliziranoj fazi, trebalo je najprije osvojiti prostore uvijek vrednujući i geostrateške vidove (baze, položaj), i silom podvrgnuti stanovništvo. Zatim, trebalo je taj prostor organizirati (trebalo je znati vladati) da bi bio pogodan za eksploataciju. Kao takav, on je onda davao koristi, ali se za taj prostor (prekomorske kolonije, teritorijalno kontinuirane/kontaktne kolonije, ostale podvrgnutosti) trebalo i brinuti, a vladanje može biti i skupo i mukotrpno. I tako je to trajalo stoljećima. Međutim, taj se teritorijalizirani model povijesno iscrpio. Poslije Prvog svjetskog rata i sve je bilo zrelo za promjene, tj.: niz pojedinih političkih volja više se nije moglo potirati (a to se i nije isplatilo), počelo je razdoblje dekolonijalizacije,¹ a velike su se političke tvorevine raspadale (Austro-

1 Treba uočiti bitnu različitost pojmova „dekolonizacije“ i „dekolonijalizacije“. Prvi znači iseljavanje kolonista, a drugi označava raspad kolonijalnog sustava.

Ugarska, Turska), i time u osnovi prestaje teritorijalizirano razdoblje povijesti, tj. ono u kojemu su osvajanja teritorija i podvrgavanje stanovništva (urođenika, a u najboljem slučaju – domorodaca ili raje) bili preduvjet, uvjet i zalog mogućnosti eksploatacije. Njemačko osvajalaštvo u Drugom svjetskom ratu (unatoč spektakularnih događajnosti) slabi se i blijedi vid i odjek teritorijalizirane svjetske povijesne faze, koja je već povijesno bila osuđena, što je i fizički moralo biti potvrđeno. Počela je, dakle, druga tj. kapitalizirana faza svjetske povijesti – nju karakterizira afirmacija i onih drugih političkih volja (dakle, ne samo onih velikih), što rezultira nastankom novih država. U prvi čas to je izgledalo kao udarac starim odnosima, a zapravo se pokazao kao korist za one jače: da bi se vladalo i eksploatiralo, više nije bilo potrebno osvajati teritorije, dovoljno je bilo vladati putem kapitala – počela je, dakle, *kapitalizirana faza svjetske povijesti* u kojoj su potrebne nove samostalne/suverene države (pri čemu bi uporaba navodnih znakova bila više nego primjerena). U novim prilikama „podjela je rada“ dobro i djelotvorno uglavljena. Umjesto da se strani vlastodršci brinu o svemu i svačemu – neka to čine nove države, neka ti urođenici i raja slobodno mašu svojim krpetinama (koje oni zovu zastavama), neka slobodno pjevaju svoje pjesmuljke (koje oni zovu himnama), neka se slobodno grizu u strančarenju, neka se igraju „države“, a strani kapital će u okviru globalizacije činiti svoje – i to je današnja stvarnost, i to je, uostalom, i današnji trenutak Hrvatske. Neke se te nove države same brinu za školstvo (u inozemstvu će dobro doći besplatni školovani kadrovi), neka se brinu o socijalnom sustavu, mirovinama i slično, o zdravstvu, neka grade prometnice, neka se brinu oko ekologije, itd. – a strani

kapital će u miru i sigurnosti pokupiti svoje! U novim prilikama, dakle, izravni Lebensraum gubi svoje značenje, a važniji postaje neizravni životni prostor i to u obliku interesnih područja iz čega se jasno uočavaju dvije faze svjetske povijesti: prva ima za osnovu teritorijalizaciju, a druga – kapitalizaciju.

TURSKA I ZNAČENJE STJECANJA I GUBITKA TERITORIJA. Naglašena uloga prostora dobro se može uočiti i u nekim regionalnim povijesnim primjerima – za to je dobar primjer osmanlijske Turske, pri čemu osnovna teza glasi: Turska se razvijala i opstojala samo u razdoblju stalnog *odavanja novoosvojenih teritorija*: a čim je ono prestalo počelo je razdoblje neminovne propasti. Naime, Osmanlije su svojevremena divljačka i primitivna horda iz Heartlanda, vojnički, organizaciono i po političkoj volji superiorna dijelu Europe, ali nesposobna da opstoji i da se razvija na osnovici vlastitog rada, znanja, inovacija, korištenja bogomdanih insitnih prednosti i adekvatnih društvenih odnosa. Povijesna Turska se, naprotiv, može bogatiti i „razvijati“ samo dok stalno dodaje nove teritorije, a to uključuje nova prirodna bogatstva, nove prirodne mogućnosti, novu raju, novi harač, novu robovsku radnu snagu. Međutim, kada dodavanje novih teritorija više nije bilo moguće – počinje razdoblje truljenja i propasti, a to je (zvuči paradoksalno) već 16. st., kada je Turska na vrhuncu (teritorijalne) moći, ali kada ujedno nastupa doba teritorijalnih neuspjeha: godine 1566. to je Siget, 1593. to je Sisak... Istina, 1683. Osmanlije su opet pod Bečom, ali to je još samo pokušaj posljednjeg osvajalačkog ekscesa, a nikako ne izraz jedne snage u nastupu. I u tom vremenu počinje propast Turske – ona je izgubila glavni motor i pokretač razvitka, a za nešto drugo nije bila sposobna, teritorij je tu, dakle, odigrao bitnu

ulogu – gubitak teritorija na drastičan način ukazuje na slabljenje osmanlijske moći.

POLITIČKO ZNAČENJE PROSTORA izuzetno je veliko – on je i Lebensraum, služi kao nagrada ili kazna poslije ratova, služi za rješenje nekih tekućih pitanja. To značenje može biti višestruko, ali ovdje naglašavamo svezu sa državnošću i autonomizacijom, prostor je jedan od temelja navedenog, što je moguće apsolvirati u nekoliko točaka.

1. DOBRO JE PODSJETITI SE KRLEŽE:

„Usljed provale Turaka, hrvatstvo je ostalo bez svoje prirodne geografske baze...“, a ta je baza prostor i to ne bilo kakav i ne bilo gdje, nego upravo onaj vrlo specifične geopolitičke lokacije: riječ je o položaju tzv. Turske Hrvatske (između približno Une, Vrbasa, Save i početka višeg reljefa na jugu). Hrvatska je ostala bez tog prostora, a on je po prirodi stvari (lokacija) predestiniran da bude prirodna poveznica primorske i panonske Hrvatske (no kako je taj prostor izgubljen, otvorila se i realizirala mogućnost da ulogu glavnog životnog težišta preuzme Zagreb, odnosno, zapravo periferična spojnica između Riječkog zaljeva, Gorskog kotara, Karlovca i Zagreba).

2. KAO ILUSTRACIJA ZNAČENJA PROSTORA U FORMIRANJU NEČIJE POVIJESNOSTI, IZUZETAN JE PRIMJER IZRAELA. U svakom slučaju, Židovi su veliki² mali narod: dovoljno je spomenuti Dekalog (bez obzira na bilo koju i bilo čiju religijsku pripadnost, i trebalo bi naći ijednog poštenog i normalnog čovjeka koji Dekalog ne bi potpisao). Židovi su narod s možda najtežom poviješću, ali i izuzetnom uspješnošću u prinosima ljudskoj civilizaciji. Međutim, sve ih to nije spasilo od teške povijesti, a da se i ne govori o tome da nisu nikada bili čimbenik međunarodnih

² Za potpisanog – najveći!

odnosa. Međutim, sve se to promijenilo u času kada su Židovi stekli vlastiti teritorij za državu – otada oni postaju subjekt međunarodne politike: uloga teritorija tu je bila od nemjerljivog značenja, i zapravo najvažnija/jedina mogućnost za stvaranje države.

3. PROSTOR U FUNKCIJI OČUVANJA HRVATSTVA U HRVATSKOJ. Očito je da je očuvanje-zadržavanje prostora/tla/zemljišta bitno za opstanak nekog etnikuma. Zato u tom smislu treba naglasiti jedan posebni problem u Hrvatskoj, a taj se odnosi na Hrvatski jug (prostor od Poneretvlja do rta Oštra.) U životnom/geopolitičkom smislu, relativna gustoća je relativno mala (svega 122 870 stan., uz relativnu gustoću od 69, 2001. god., pogotovo ako se izdvoji Dubrovnik, kao jedina važnija koncentracija stanovništva), geostrateška dubina ratišta je neznatna (ponekad i samo 1 ili 2 km), gospodarska je dinamika (osim turizma), neznatna, a u zaleđu su Bošnjaci i Srbi, gladni i zemlje, i hrvatskog mora. Spominjemo Bošnjake i Srbe zato jer Hrvatska (i to na svim razinama) živi u iluziji da će zemlju/nekretnine kupovati oni bogati sa Zapada. Ma niti govora! Siromašno bošnjaštvo i siromašno srpstvo u zaleđu Hrvatskog juga glavni je aspirant i pretendent koji će unatoč siromaštva naći i smoći sredstava da (i to iz političkih razloga) pokupi hrvatske zemlje, i tu se u okviru „Eunije bez granica“ trajno naseli – a onda hrvatstvo na Hrvatskom jugu više nema perspektive: vlasništvo nad prostom odredit će njegovu sudbinu. A to u Hrvatskoj, u kojoj nema ni prostorne, niti geopolitičke kulture, zapravo nitko i ne razumije (osim Srba, dakako).

4. TERITORIJ I HRVATSKO-SLOVENSKI ODNOSI: slovenska deblokada pristupnih pregovora Hrvatske s Eunjijom. Nakon du-

gog (a izgledalo je i nerješivog) zastoja, pregovori su deblokirani, ali tek onda kada je Hrvatska pristala na Članak 3b) Arbitražnog sporazuma koji Sloveniji daje izlaz na otvoreno more, a to je teritorijalno pitanje.³ Druga mogućnost jednostavno nije postojala i Slovenija je „popustila“, naravno, onda kada se na sudu ostvarila mogućnost teritorijalnog rješenja. I tek kad je ono u načelu prihvaćeno i riješeno (zbog hrvatske nemoći i posljedične popustljivosti), moguće je bilo rješavati i druga pitanja.

5. PODMETANJA O „GRAĐANSKOM RATU“ U HRVATSKOJ također u sebi sadrže prostornu sastavnicu kao ključ za razumijevanje stvari: naime, ako bi se govorilo o velikosrpskoj agresiji, onda to odmah implicira osvajačku sastavnicu u odnosu na hrvatske prostore (Velika Srbija, i to u odnosu na jednu državu koja „nije sudjelovala u ratu“), što je ujedno i implicitna optužba koja pretpostavlja krivnju Srbije. Međutim, ako je riječ o „građanskom ratu“, onda nema teritorijalne sastavnice, jer se u takvom ratu samo iznutra bori za vlast ili za neku promjenu društvenih odnosa, i ne dolazi u obzir promjena/narušavanje državnih granica. Dakle, u „građanskom ratu“ nema nikakve velikosrpske agresije, upitnost prostora u odnosu na vanjske čimbenike je isključena, nikakve velikosrpske agresije, znači, nije niti bilo.

6. NOVA AUTONOMIJA TZV. „KRAJINE“. Za sve one koji i danas smatraju da srpsko

3 Hrvatsko-slovenski Arbitražni sporazum (2009. god.) uključuje Članak 3b) po kojem će Arbitražni sud utvrditi: „Vezu Slovenije prema otvorenom moru“, što je eksplicitni izričaj budućeg rješenja u korist Slovenije, i to zato jer sud ne može (i besmisleno je) dosuditi Sloveniji ono što ona već ima (izlaz/ulaz kroz hrvatsko teritorijalno more), a ako se tome doda i to da će sud određivati sve po načelu *pravednosti* i u skladu s *dobrosusjedskim odnosima* – onda je jasno da je Slovenija u izrazitoj prednosti.

pitanje u Hrvatskoj i dalje stoji kao neriješeno, i opet se može pokazati uloga prostora. Tako je danas u Hrvatskoj opet aktualna tema neke teritorijalne autonomije Srba u Hrvatskoj, što briljantno advokatira gospodin Pupovac, i to na izričito geopolitički način: treba, naime, za tu autonomiju najprije osigurati neku teritorijalnu bazu (zajednica općina) u koju se i na koju se onda ugrađuje i nadograđuje sve ostalo. I to zato jer difuzna kulturna autonomija nije ono pravo (srpska gimnazija u Zagrebu ne znači ništa u odnosu na mogućnosti koje pruža teritorij zajednice većinskih srpskih općina) - treba zato definirati teritorij za buduću vlast. Gospodin Pupovac nije školovani geopolitičar, ali itekako jest kvalificirani i spontani geopolitičar koji prihvaća silinu geopolitičnosti i koji dobro zna što je to teritorijalna baza i što se njome može postići.

7. REPUBLIKA SRPSKA I RJEŠENJE TERITORIJALIZACIJOM. Sveza teritorija i državnosti dobro se vidi na primjeru Republike Srpske u BiH, što se čita ovako: Srbi su u BiH riješili svoje političko/egzistencijalno pitanje stjecanjem države u državi, tj. to je pitanje moglo biti riješeno samo na jedan način, definiranjem vlastitog teritorija kao temelja s odgovarajućim granicama. A slično se može očekivati i na Kosovu gdje je moguće da srpsko pitanje bude razriješeno autonomijom većinskog srpskog etnikuma⁴ na sjeveru države. Zapravo, takva rješenja su jedina prava rješenja, sve su drugo magle „suživota“, multi-kulti društva, „ravnopravnosti“ i slično. A kako to da očito teritorijalno rješenje mnogi ne vide – ostaje trajno zagonetno pitanje.

⁴ Pojam etnikuma odnosi se na jedinstvo istovrsnog i većinskog stanovništva s nekim teritorijem i njegovu tradicionalnu identifikaciju i ukorijenjenost u tom teritoriju.

8. ULOGA ŽIVOTNOG PROSTORA U BOŠNJAČKO-HRVATSKOM VOJNOM SUKOBU. Zatim, upravo je prostor onaj bitni sadržaj koji posvema i bez ostatka razjašnjava bošnjačko-hrvatski sukob, koji je u ovom slučaju zaista imao karakter građanskog rata jer nije u pitanju bila promjena državnih granica, nego unutrašnji odnosi: borba za vlast na određenim prostorima. Za Hrvate nad onim hrvatskim (apsolutno i relativno) većinskim, za Bošnjake nad onima gdje je to moguće bez obzira na narodnosni sastav. A taj je bošnjačko-hrvatski sukob bio silovit iz jednog jednostavnog razloga: Bošnjaci su morali za sebe osigurati neki (što veći) prostor u važnom politogenetskom trenutku – tj. – kada se ostvaruju državnosti. I tu nije moglo biti ni dogovora niti milosti, jer o pitanju životnog prostora dogovor nije moguć, zato jer je Lebensraum u pitanju, Bošnjaci nisu poznavali obzire, Hrvati više nisu bili prirodni saveznici. A to se sve zbivalo u času kada su Bošnjaci shvatili da su rat protiv Srba definitivno izgubili (kada su, dakle, izgubili teritorije, naročito u istočnoj Bosni), koje je trebalo negdje nanovo steći, odnosno nadoknaditi kao novi životni prostor, a to je jedino bilo moguće na račun Hrvata, pogotovo u središnjoj Bosni, gdje hrvatska većina nije toliko uvjerljiva, a koji je prostor Bošnjacima neminovno potreban zbog svoje središnje lokacije u funkciji povezivanja Tuzle i Sarajeva. Stvaranje države je trenutak „biti ili ne biti“, za državu je potreban prostor, a njega drže Hrvati! Zato se Bošnjaci okreću protiv Hrvata, Srbi više nisu u igri, jer se protiv njih ne može ništa i – kojeg li paradoksa – oni zapravo više i nisu neprijatelji, životni prostor se može nadoknaditi samo na račun Hrvata, oni postaju pravi neprijatelji – tu smo, dakle!

Međutim, to nije sve: proces iskorijenjivanja Hrvata iseljavanjem nastavlja se i poslije rata i poslije Daytonu, i hrvatstvo BiH dolazi u veliko iskušenje, jer ako Hrvati počnu prodavati zemlju, to je put u iskorijenjenost, bilo kakva ideja „biti svoj na svome“ tada nestaje, nestanak ili apsolutna marginalizacije hrvatstva u BiH su na pomolu. Pri tome treba upozoriti na sve teži položaj hrvatstva u BiH što uočavamo iz određene eskalacije: naime, do izbora (listopad 2010.) Hrvati su u BiH nadglasavani, ali su sudjelovali u vlasti, dok danas Bošnjaci rade na tome da se najvažnije hrvatske stranke – isključi iz vlasti. Ali, to nije sve: odnos Bošnjaka prema Hrvatima može se još i zaoštriti i to kao posljedica ako se Republika Srpska izdvoji iz BiH. U današnjim prilikama, sve dok je R. Srpska još uvijek u okvirima BiH – Bošnjaci se mogu zanašati himerom da će zbog višeg prirodnog prirasta jednom ipak apsolutno nadvladati sve u državi. Međutim, ako se R. Srpska izdvoji onda ta tlapnja definitivno nestaje, Bošnjaci moraju shvatiti da je s izgubljenim prostorima za račun srpstva u toj priči sve gotovo, i da ne preostaje ništa drugo nego širiti svoj Lebensraum na račun Hrvata: zato oni ne smiju biti ravnopravni, nego se zbog neravnopravnosti moraju iseljavati, a slobodni životni prostor onda ostaje Bošnjacima. Njima, naravno, nije ni do kakve ravnopravnosti Hrvata, oni jednostavno moraju biti neravnopravni da bi ih to prisililo na iseljavanje, veza i odlučujuća uloga: hrvatska neravnopravnost – iseljavanje – bošnjački životni prostor jednostavno je postulirana i tu nema nikakve dvojbe – dvojba može biti samo u tome da li će to sve, u korist Bošnjaka, zaista i uspjeti. Ali, neće! Iskorijeniti jedan narod ipak nije tako jednostavno, a pogotovo ne u uvjetima kada se u BiH počinje ostvarivati svehrvatska slo-

ga. Nju, naravno, narušavaju oni koji su se prodali za malo vlasti. A kako se takav stav naziva posve je jasno, ali ne treba trošiti teške riječi – treba za sve ostaviti otvorena vrata... A svemu treba dodati još nešto – naime, kada je riječ o tome kako prostor djeluje u politici onda treba posebno uočiti Rezoluciju Hrvatskog narodnog sabora (Mostar, travanj 2011.) u kojoj se kao rješenje (i to zapravo jedino pravедno i razumno rješenje pitanja hrvatstva u BiH) navodi federalizacija, koja očito uključuje dvije sastavnice: *prvo*, odgovarajuće odnose u vlasti, i *druugo*, priznanje vlastitog etničkog većinskog hrvatskog prostora kao temelja za primjenu federalizacije, bez takvog teritorijaliziranog rješenja neko pravédno rješenje uopće nije moguće: dakle,

9. ISTINSKO RJEŠENJE HRVATSKOG PITANJA U BiH također kao bitnu i nezaobilaznu sastavnicu uključuje prostor kao čimbenik. Naime, kao i u slučaju s Republikom Srpskom, Hrvati ne mogu ostvariti u BiH ništa u okviru „suživota“ i „zajedništva“ u Federaciji (jer uvijek mogu biti nadglasani), nego to mogu samo putem **ostvarivanja svog vlastitog trećeg entiteta**, tj. moraju imati neki svoj definirani teritorij s hrvatskom većinom, teritorij s jasnim granicama prema drugima u kojem je onda jedino moguće biti „svoj na svome“. I to je čitava mudrost: bez adekvatne teritorijalizacije vlasti nema rješenja – zato je *trojna federalizacija BiH*, (sa četvrtom jedinicom – Sarajevskim distriktom) za Hrvate jedino istinsko i pravo rješenje. Sve drugo znači najprije marginalizaciju, a to je onda uvod u nestanak hrvatstva u BiH, i kao demografskog, i kao političkog čimbenika. Jedino putem trećeg entiteta Hrvati mogu spriječiti bošnjačku dominaciju, a uvjet za to su: svoja vlast, vlastiti teritorij, što ujedno znači da treba sačuvati nekretnine:

prostor/tlo/zemlju. I dokle god Hrvati u BiH budu raspolagali vlastitim zemljišnim posjedom – dotle se, koliko-toliko, mogu održati. U protivnom, ako rasprodaju zemlju, ako se liše teritorijalne baze, zbog neizdrživog bošnjačkog pritiska koji se bori za Lebensraum, onda je njihova sudbina zapečaćena.

10. PITANJE IDENTITETA. I najzad – ali ne i najmanje važno – jest uloga prostora (kao regionalne/ambijentalne cjeline) u formiranju identiteta nekog etnikuma, bilo u užem zavičajnom, bilo u širem domovinskom smislu. I to zato jer se svi etnikumi, svi zavičajni i sve domovine – u konačnici nekako ukorjenjuju u neki prostor: on postaje znak i izraz njihove svijesti o sebi, njihovog identiteta, dakle, identifikacija kao privrženost, tradicija, ukorijenjenost, poistovjećivanje/istost, kao dio onoga po čemu netko jest to što jest – nezamislivi su bez prostora.

11. I – KONAČNO – PROSTOR DJELUJE U KONTEKSTU ODREĐENE POLITIČKE MANIPULACIJE OVISNO O TOME KAKO JE ORGANIZIRAN I TO BAREM NA TRI NAČINA: *prvo*, putem tzv. gerrymandera koji predstavlja oblik zloporabe prilikom izbora: naime, prostor može biti tako organiziran (uobličen, raspodijeljen, razgraničen) na pojedine izborne jedinice da se mogu postići različiti željeni izborni rezultati bez obzira na sastav i glasovanje biračkog tijela: ono može uvijek

biti isto i imati istu političku orijentaciju, ali krajnji rezultat ovisi o spomenutoj organizaciji prostora. *Drugo*, posebna organizacija prostora može „mijenjati“ neki etnikum, tj. može ga „povećavati“ ili „smanjivati“ ovisno o tome kako je taj prostor organiziran za potrebe statistike. Naime, neki je etnikum moguće statistički dijeliti i njegove dijelove priključivati statističkim jedinicama nekog drugog etnikuma, čime se postiže da prvospomenuti većinski etnikum odjednom postaje „manjina“ u okviru neke druge statističko/teritorijalne jedinice. I najzad – *treće* – uvođenje (ili ukidanje) središnjih oblika vlasti u sustavu općina-regija (kanton federalna jedinica)-država (kao u BiH) ima za cilj bilo afirmaciju, bilo potiranje političkih mogućnosti da pojedini etnikumi budu „svoj na svome“. Ako se prostor politički organizira tako da nema središnje stepenice, time nestaje i mogućnost političkog subjektiviteta određenog etnikuma. Na taj način u postojećem političkom ustrojstvu u BiH – većinske hrvatske političke jedinice omogućuju određenu ravnopravnost hrvatstva, dok u slučaju njihovog nestanka – Hrvati u čitavoj Federaciji kao cjelini, postaju manjina s logičnim posljedicama. Sve u svemu – jasno je vidljivo iz ovih triju navedenih mogućnosti da različite organizacije prostora mogu imati bitne političke posljedice.

ZAKLJUČAK

1) Sva ova razmatranja o prostoru treba shvatiti na način koji apsolutno isključuje svaki geografski determinizam, jer je prostor samo „jedan od...“ čimbenika u razumijevanju kompleksne životne stvarnosti, ali, u isti čas treba reći: prostor je jedan od *neizostavnih* i *nezaobilaznih* čimbenika, važan u skladu s mjestom i povijesnim trenutkom.

Zato na kraju – da ne duljimo, navest ćemo jedan narodni i zdravorazumski primjer: da bi se preko prostora nešto riješilo, on prije svega mora biti osvojen/prisvojen. Stoga citiram jednog od onih razbojnika, pljačkaša i ubojica, koji je divljao po Hrvatskom jugu i „branio“ Crnu Goru (kod Dubrovnika!) i koji je svojevremeno rekao u kameru titogradske televizije otprilike slijedeće: „...ja sam vam samo obični mašin-bravar i ja se u tu politiku baš i ne

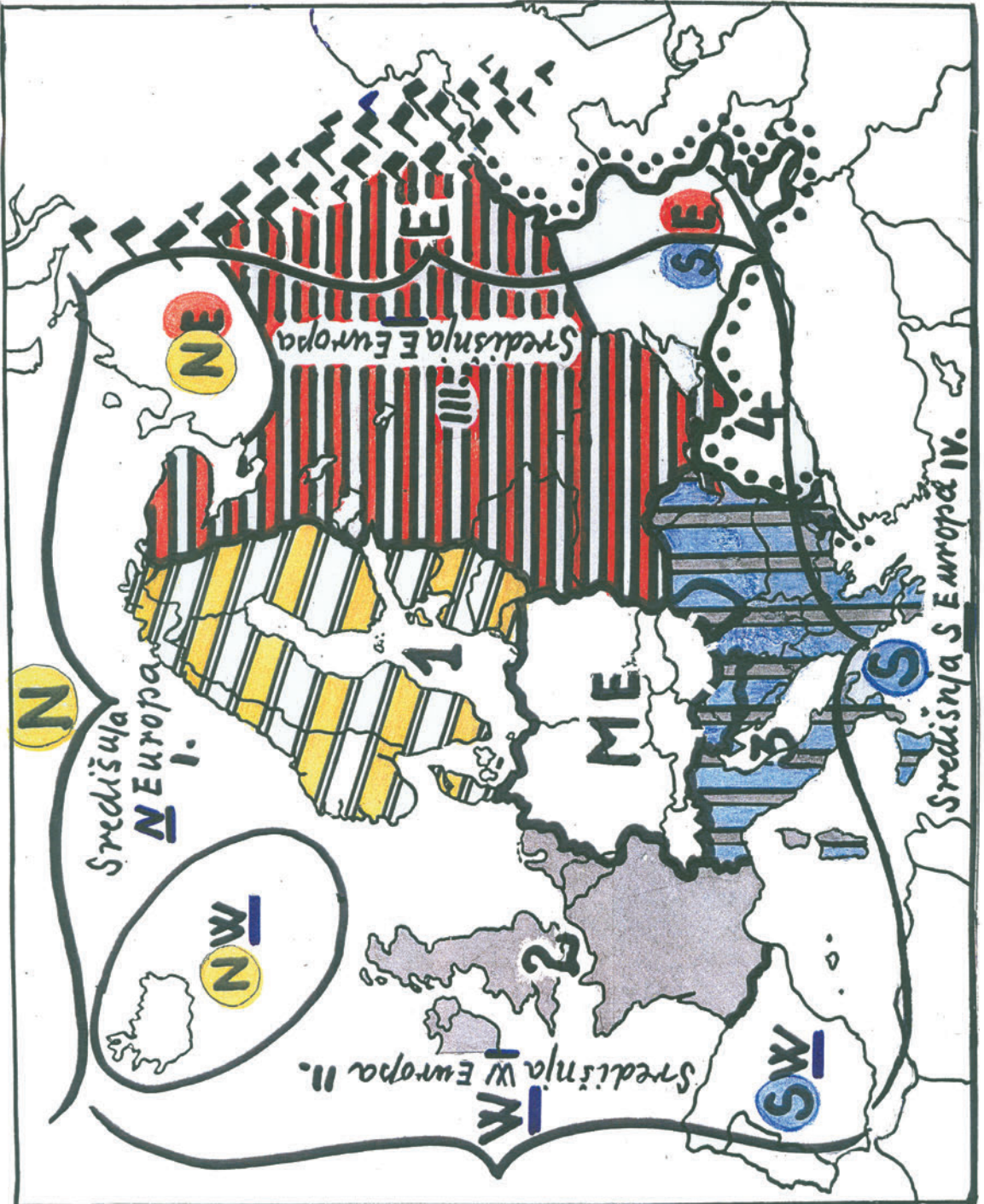
razumijem, ali - ja se borim za prostor!“ (najprije Dubrovnik, zatim Split, a onda idemo na Zagreb). I to je to, *sapienti sat!*

2) O značenju teritorijalizacije kao vida rješenja političkih pitanja nije dovoljno ukazati samo na Republiku Srpsku i pokušaje gospodina Pupovca u Hrvatskoj (koji za sada ne uspijevaju, ali – doći će i njihovo vrijeme), nego treba potegnuti i druge primjere: tako danas njemačka manjina u Belgiji traži svoju novu četvrtu političko-teritorijalnu jedinicu, traži dakle, rješenje svog statusa na teritorijalizirani način. A takvo teritorijalizirano rješenje Hrvatima će u BiH biti onemogućeno u čemu će sudjelovati i Hrvatska i SAD. Pri tome će i jedni i drugi „podržavati“ Hrvate u BiH, ali – Hrvatska ne na teritorijalizirani način, nego samo kroz institucije, dok SAD neće podržati bilo kakav treći entitet, jer – „to nije korak u pravom smjeru“, što znači: Hrvatska i SAD su Hrvate u BiH zapravo napustili, pri čemu se zaboravlja: likvidiranje hrvatstva u BiH samo je početak likvidacije hrvatstva u Hrvatskom Podunavlju i na Hrvatskom jugu.

3) U svakom slučaju – u zaključku treba naglasiti ono najvažnije: za neka životno odlučujuća i nadasve dugoročna politička rješenja od egzistencijalnog značenja – (stvaranje države) – treba zauzeti neki prostor i na bilo koji način (najdjelotvornije – etničkim čišćenjem) riješiti se postojećeg starijeg pučanstva i tako stvoriti novu realnost koja se više ne može promijeniti – tako je bilo oduvijek pa čak i tijekom i na kraju 20. st. U tom su smislu važna dva primjera: prvi je onaj izraelski (osvajanje teritorija kao temelja državnosti i to bez mogućnosti povratka prognanika i izbjeglica što je razumljivo, jer bi oni mogli dovesti u pitanje Izrael kao nacionalnu državu židovskog naroda). I zatim – primjer Republike Srpske u odnosu na etnikum Hrvata i Bošnjaka – teritoriji su od Srba vojno zauzeti (uz blagonakloni stav međunarodnih moćnika) i zatim (č)etnički očišćeni – navedeno jasno govori o preponderantnom političkom/geopolitičkom značenju prostora.

4) Pri svemu tome treba dodati da svijest o značenju prostora u Hrvatskoj jedva da danas i postoji i to na svim razinama. Dobro je zato istaknuti primjer odnosa sa Srbijom: u tom se smislu često i rutinski govori kako bi Srbija trebala vratiti opljačkano kulturno blago, pružiti podatak o nestalima i slično – ali se nikada ne spominje da bi morala platiti ratnu štetu i, naročito, da bi trebala vratiti okupirane hrvatske teritorije. Hrvati kao da nisu svjesni da su iz Domovinskog rata izišli kao teritorijalni gubitnici što se u skladu s Velikim zaboravom postupno ugrađuje u već postojeći hrvatski mentalitet, i to je sve postalo „normalno“: Srbija okupira dijelove Hrvatskog Podunavlja – pa što onda!

Očito je kako je prostor kao jedan od najgeografskijih sadržaja i sam temelj geografske znanosti – tome treba dodati i drugi isto tako važan temelj: to su položaj (lokacija), odnosno prostorni odnosi zbog čega najavljujemo novi naslov: **Na temeljima geografije – II: geografski položaj i prostorni odnosi.**

SI. 1. GEOGRAFSKE SASTAVNICE EUROPE I NJIHOV SMJEŠTAJ

(LEGENDA uz sl. 1) GEOGRAFSKE SASTAVNICE EUROPE I NJIHOV SMJEŠTAJ

U same temelje geografije kao znanosti, što znači, uključivanje geografskih sadržaja u određeni uzročno-posljedični niz, očito ulaze osobine i funkcije prostora i njegovo značenje i uloga u društvenoj zbiljnosti. Isto tako, ulaze i karakteristike položajnosti/lokacije, koje se odnose na bitnu različitost statičkog smještaja i naročito, naročito – dinamičnog položaja. Vrijedi to i za svaku prostornu/regionalnu raščlambu Europe, pri čemu treba uočiti jednu bitnu razlikovnost, koju čine *regionalni sastav Europe* i njezina *geopolitička podjela*. Ta dva pojma nipošto nisu istoznačnice, pri čemu je razlike lako uočiti: pojam sastava odnosi se na određeno jedinstvo, on podrazumijeva određeno suradništvo i cjelovitost, kao i zajedništvo, isključuje, dakle, suparništvo i sukobljenost interesa, što znači: Europa je sastavljena od svojih geografskih regija. Međutim, u istom mah, za razliku, postoji i podjela Europe koja znači suprotstavljenost interesa, ona osporava suradništvo i zajedništvo, a takva upravo jest geopolitička podjela Europa, koja je, neprevladano naslijeđe hladnog rata. Valja, dakle, zaključiti: Europa je u isti mah i sastavljena i podijeljena, no u oba slučaja, pojedini se njezini dijelovi odlikuju posve određenim smještajem i položajem. I zato će se na ovome mjestu promotriti barem smještaj (dakle, nikako ne i položaj) pojedinih europskih makro-sastavnica i to na temelju visokog stupnja generalizacije (jer drugačije i nije moguće), vodeći, dakle, prije svega računa o granicama država. A čitavu tu problematiku jedino je moguće pratiti na priloženom zemljovidu.

Pristup pitanju sastava Europe (podjela je, dakako, nešto posve drugo) pokazuje da smo skloni optimizmu: sastav, naime, predmnijeva cjelinu/cjelovitost, a suradnja i odnosi koji se temelje na dobroj volji, prirodni su u tim uvjetima. Ovisno o pojedinim autorima, sastav Europe temelji se na različitim osnovama. U našem slučaju, jedna je od osnova smještaj pojedinih dijelova Europe – riječ je, dakle, o jednom vidu fizičko-geografskih osnova. Međutim, snaga i dojmivost elementa smještaja toliki su da neminovno povlače i neke društvene značajke te tako dolazimo do složenih prirodoslovno-društvenih kriterija. Ako je tome tako, onda smo se posve približili geografskom poimanju stvarnosti, nadrastajući izdvojenu fizičko-geografsku i antropogeografsku razinu, zbog čega u njihovu jedinstvu vidimo i kompleksne zemljopisne značajke, koje su zemljopisne upravo zbog navedenog dvojstva, složenosti i međuučjecaja.

ZEMLJOPIISNI SASTAV EUROPE

1 – Međa i granica Europe i Azije. Pri tome mora biti jasno da Azerbajdžan i Turska nisu Europa – različitosti europeizma (u tome i kršćanstva) i orijentalizma (u tome i islama) su prevelike, a da bi mogle biti zanemarene. Istina, dio Turske (Europska Turska) nalazi se na europskom kontinentu, ali taj smještaj nipošto nije i ne može biti kriterij i dokaz „europeičnosti“ Turske. (važno je naglasiti da u prostor Europe valja ubrojiti i sva teritorijalna mora, što posebice vrijedi za Crno more).

2 – Temeljni sastav Europe u skladu s osobinama smještaja. Sjeverna (islandsko-skandinavsko-baltičko-ruska) **Europa** uvelike je izoliran prostor bez odgovarajuće otvorenosti prema drugim dijelovima svijeta, osim u zračnom prometu zbog naglašene blizine Sjeverne Amerike, inače bez proвозnog značenja, s bitnim klimatskim ograničenjima (agora i forum tu nisu mogući), ali i s rastućim životnim/prometnim mogućnostima zbog globalnog zatopljenja, te novim geopolitičkim problemima (ruski prodor prema Sjevernom polu 2007. godine). Nakon normanske osvajalačke faze, sjeverna Europa ima premalu demografsku masu da bi se mogli upustiti u veća i trajna osvajanja, zbog čega su Švedska nastojanja ostala ograničena na Baltik i dio Rusije i nisu bila uspješna.

3 – W – Zapadna ili Atlantska (maritimna) Europa, povoljan je i stimulativan klimatsko-maritimni prostor, od 16. st. maksimalno uključen u globalne prometno/gospodarsko/kolonijalističke odnose, on je jezgra osvajanja dalekih prostora, ujedno je prostor začetka široke urbanizacije i modernog industrijskog razvitka, te demokratskih stečevina.

Neke zemlje Zapadne Europe odlikuju se posebno vrijednim smještajem (što u europskim razmjerima vrijedi još samo za Italiju i Njemačku), primjerice, Velika Britanija sa svojim otočnim položajem, koja je dovoljno blizu da sudjeluje u onom europskom (već prema svojim potrebama), ali je i dovoljno izdvojena („sjajna izolacija“), zbog čega izmiče opasnostima (Hitler je mogao osvojiti kopnenu Francusku, koja graniči s Njemačkom, ali ne i otopčno izdvojenu Veliku Britaniju).

4 – E – Istočna ili kontinentska Europa – kopneno zatvoreni prostor s trajnim problemom nedostatka odgovarajuće maritimne sastavnice, što pogotovo vrijedi za Rusku Federaciju danas, i to zbog gubitka dijela baltičkog i crnomorskog proćelja za račun Estonije, Letonije i Litve, Ukrajine i Gruzije. Iako je Istočna Europa neprijeporno dio Europe, često se shvaća kao prostor koji Europi zapravo ne pripada. Svoju snagu crpi iz veličine kopnene mase (i njezinih prirodnih izvora), koja stalno teži moru, a njezino je osvajanje ponajprije okrenuto prema Aziji, za razliku od Zapadne i Sredozemne Europe, koje su se u svom kolonijalističkom naporu morale orijentirati prema prekomorskim zemljama, zbog čega nastaju dva tipa kolonija: (one klasične) *prekomorske* i one *teritorijalno kontinuirane (ruske) kolonije*. Dok se u Sjevernoj, Zapadnoj i Južnoj Europi, a niti u Mitteleuropi nije trajno mogla uspostaviti jedna velika sila/velevlast, dotle je u Istočnoj Europi dominiralo russtvo, koje se, ujedno i posljednje među velikim regionalnim moćima pridružilo mogućnostima demokracije.

5 – S – Južna ili Sredozemna Europa, klimatski je vrlo povoljan prostor koji ima određene povijesne prednosti zbog dodira s Azijom (azijski Levant, Bliski istok), i primorskom sjevernom Afrikom, ali je dijelom trpio i nedostatke (pogotovo od 14. i 15. st.), zbog dodira i suprotnosti kršćanstva i islama. Ujedno, Sredozemna je Europa kolonijalističko pročelje prema Africi. Kao i u Zapadnoj Europi i na Sredozemlju postoje zemlje s izuzetno povoljnim smještajem – to je centralno položena Italija, što je prirodna pretpostavka za organizaciju šireg prostora. Zato je logično što je s temeljem u svom središnjem položaju antički Rim mogao organizirati jedan veliki imperij, a kasnije to više nije bilo moguće postići iz jednog perifernog Konstantinopola, i isto tako perifernog Istanbula. Spomenuti centralitet imao je zavodničko značenje za Musollinijeve težnje za obnovom Rimskog carstva na osnovi prednosti koje pruža spomenuta središnjost.

6 – a) ME – Središnja Europa ujedno je i Mitteleuropa, što znači teritorijalno poklapanje jednog zemljopisnog pojma određenog prema smještaju s drugim civilizacijskim i geopolitičkim pojmom. Mitteleuropa ima izuzetne životne prednosti (stimulativna umjerenana klima), bila je zaštićena od Azije drugim prostorima/predziđima (prema Mongolima i Osmanlijama), njezin središnji smještaj i križna otvorenost prometnih pravaca prema svim dijelovima Europe kumulirali su najrazličitije višestoljetne prednosti, važna je u tome bila i ostala participacija na moru, a sve to traje više od 1000 godina i očito je moralo imati pozitivnih posljedica, čemu treba dodati i civilizacijsku snagu germanskog genija (posredovanu i osvajalaštvom), te utjecaje židovstva.

– **b) dio granice Središnje južne Europe** koji ne potire granicu Mitteleurope

7 – a) Raščlamba temeljnog sustava. Navedeni temeljni sustav Europe koji *grosso modo*, istina, predočava neke osnove, očito zahtijeva i nešto podrobniju raščlambu, zbog čega se izdvaja – **NW – Sjeverozapadna Europa s Islandom i dijelom Norveškog mora.**

– **b) Središnja skandinavsko-baltička Europa (I.)**, čija je životna okosnica/spojnica Baltičko more (1). U tom je prostoru i ruska Kalinjingradska oblast, što je idealan primjer za razlikovanje geografske od geopolitičke definicije s obzirom na to da je ta oblast očito Istok.

– **c) NE – Sjeveroistočna Europa** prostor je između približno sjeverne Dvine i sjevernog Urala.

8 – a) Središnja zapadna Europa (II.) – njezino je životno središte locirano oko Pas de Calaisa i La Manchea (2).

– **b) SW – jugozapadna Europa** (Španjolska i Portugal)

9 – Središnja južna Europa (IV.) – njezine su poveznice/okosnice Jadransko i Jonsko more (3). Ovo je prilika da se odmah upozori na jednu tešku besmislicu. Naime, naš prostor/regija nije nikakva „jugoistočna Europa“, nego izrazita Središnja južna Europa. Zanimljivo je upozoriti da bi po analogiji odgovarajući prostor na sjeveru (Norveška, Švedska i Finska) morao biti definiran kao „sjeveroistočna Europa“, što, dakako, nije prihvatljivo. U površnom razmatranju moglo bi se prigovoriti teritorijalnom obuhvatu Središnje južne Eu-

rope, i to s naslova da Italija (i Jadran) nikako ne mogu biti tretirani u okviru neke cjelovitosti s Balkanskim poluotokom i Balkanom. To je, dakako, točno, ali taj prigovor ovdje uopće ne stoji, jer nipošto nije riječ o nekom geografskom regionalnom aspektu, nego samo o smještaju, a u tom smislu i Italija i Rumunjska očito jesu u Središnjoj južnoj Europi.

10 – Središnja istočna Europa (III.)

11 – SE – Jugoistočna Europa – prostor između spojnice istočna Ukrajina-zapadni Kazahstan-Zakavkazje (Armenija). Životna poveznica sve više postaje Crno more (IV.)

LITERATURA

PAVIĆ, R., 1987: Teritorijalizacija političkog – logika prostora i uloga teritorija u politici, u: Idejne i društvene vrednosti geografske nauke (ur. Vulović, D.), Centar za marksizam univerziteta u Beogradu, Beograd, 93-104.